

Jorma Luutonen

Nykyinen ersän ja mokšan kieliä koskeva keskustelu diskurssi-analyysin näkökulmasta

Artikkeli perustuu Joškar-Olassa 18.-20.8.2011 järjestetyssä VIII Volgan alueen kielikontaktien symposiumissa pidettyyn esitelmään. Tätä suomenkielistä hieman lyhyempi venäjänkielinen versio on julkaistu mainitun symposiumin artikkelikokoelmassa: Йорма Луутонен, Дискуссия об эрзянском и мокшанском языках с точки зрения дискурс-анализа (на материале Интернет-текстов конца прошлого – начала текущего столетия). Р. А. Кудрявцева et al. (toim.): Языки, литература и культура народов полиэтнического Урало-Поволжья (современное состояние и перспективы развития), Материалы VIII Международного симпозиума "Языковые контакты Поволжья", (18-20 августа, 2011г.). Йошкар-Ола 2011: Марийский государственный университет. S. 237-245.

Kun yrittää ymmärtää tekstiä, joka on laadittu vieraan keskustelukulttuurin piirissä, tuntee usein joutuvansa suunnistamaan vieraassa maastossa ilman karttaa ja kompassia. Miksi kirjoittaja kirjoittaa juuri näin? Millainen maailmankuva tekstin taustalle kätkeytyy? Mitä kirjoittaja haluaa saada tekstillään aikaan? Itse jouduin jonkin aikaa sitten tällaisen ongelman eteen, kun yritin lukea Mordvan tasavallan virallisen Internet-portaalin sisältämiä dokumentteja. Useankaan lukemiskerran jälkeen en voinut olla varma, oliko ymmärtämiseni loppujen lopuksi vain joukko subjektiivisia tuntemuksia. Saadakseni tulkinnoilleni tukevamman pohjan tein pienen tutkimuksen: keräsin Internetistä joukon mordvaa käsitteleviä tekstejä ja analysoin niitä Norman Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin (23) metodein. Tutkitut tekstit liittyvät ersän ja mokšan kielten kehityksestä ja mordvalaisesta kansallisuudesta käytävään keskusteluun. Ennen kuin ryhdyn selostamaan tutkimukseni tuloksia, luon katsauksen diskurssianalyysin periaatteisiin.

Diskurssianalyysi on viime vuosikymmenen aikana noussut humanistisissa tieteissä tärkeäksi metodiksi. Puhutaan jopa tieteenparadigman muutoksesta, jossa on siirrytty tarkastelemaan todellisuutta diskurssi-käsitettä soveltaen. Diskurssille on kirjallisuudessa annettu hyvin monenlaisia määritelmiä kirjoittamisajankohdasta ja tutkijasta riippuen. Tässä artikkelissa diskurssi käsitetään laajasti kieliyhteisössä tai -yhteisöissä tapahtuvaksi kommunikatiiviseksi toiminnaksi, johon sisältyy tietynlainen, diskurssikohtainen tapa hahmottaa maailma, tietynlainen maailman representaatio. Voidaan sanoa, että diskurssi tietyissä mielessä myös konstruoi kielenkäyttäjän, joka diskurssiin osallistuu, sillä osallistuja hahmottaa itsensä ja muut henkilöt diskurssiin sisältyviä käsitteitä ja vastakkainasetteluja käyttäen.

Diskurssija on hyvin monenlaisia. Ne ovat kytköksissä erilaisiin kommunikoijiin, heidän taustoihinsa ja kielenulkoisiin konteksteihin. Diskurssin yksi ilmenemismuoto on teksti, ja tekstillä on usein yhteyksiä muihin teksteihin, jotka eivät välttämättä edusta samaa diskurssia. Tätä kutsutaan intertekstuaalisuudeksi. Tiettyyn diskurssiin liittyy usein tietynlainen kielellisten ja tekstuaalisten keinojen joukko, esimerkiksi tietynlainen sanasto tai tyyli. Tietty konkreettinen teksti voi sisältää aineksia useasta eri diskurssista, esimerkiksi kirjakieltä käsit-

televä teksti voi sisältää yhtä aikaa elementtejä, jotka ovat tyypillisiä tieteelliselle diskurssille ja poliittiselle diskurssille.

Diskurssianalyysin voi katsoa liittyvän kiinteästi sosiaaliseen konstruktionismiin, jossa oletetaan ihmisten maailmankuvan ja siihen liittyvien kategorioiden syntyvän sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, kun ihmiset kommunikoivat toistensa kanssa. Ihmisen kokema todellisuus, siihen sisältyvät oliot ja niiden suhteet ovat suureksi osaksi tulosta ihmisten välisestä kommunikaatiosta, toisin sanoen ne eivät ole valmiiksi olemassa, vaan ne syntyvät ja kehittyvät kommunikaatioprosessin yhteydessä.

Tutkimukseni kohteena ovat diskurssit, jotka liittyvät mordvalaisten kirjakielten kehitykseen ja mordvalaisten tapoihin hahmottaa oma kansallisuutensa. Kysymys on kommunikaatioprosesseista, jotka vaikuttavat tai pyrkivät vaikuttamaan kielelliseen ja kansalliseen todellisuuteen. Aiheeseen liittyviä diskursseja identifioimalla ja analysoimalla voimme entistä paremmin hahmottaa, mitä mordvalaisille ja heidän kielilleen on tapahtumassa ja minkälaisia toimijoita muutosprosessiin liittyy. Mordvalaiskieliin liittyvien diskurssien identifioimisesta voi olla apua myös muiden vähemmistökielten tutkimuksessa, sillä jotkin tässä artikkelissa käsitellyistä diskurssityypeistä ovat todennäköisesti löydettävissä muistakin kielikeskusteluista.

Jotta voisimme tarkastella mordvalaiskieliin liittyvää keskustelua, meidän täytyy ensin luoda lyhyt silmäys näiden kirjakielten kehitykseen. Mokšalaisten ja ersäläisten kielet ovat niin lähellä toisiaan, että 1920-luvulla keskusteltiin mahdollisuudesta luoda näille kahdelle kansanryhmälle yhteinen kirjakieli. Tämä ajatus ei kuitenkaan toteutunut, vaan ersälle ja mokšalle vahvistettiin erilliset kirjakielen normit 1930-luvulla. Ajatus yhden yhteisen kirjakielen luomisesta ersäläisille ja mokšalaisille nousi uudelleen esiin 1990-luvun puolenvälin jälkeen, ja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tätä hanketta on alettu järjestelmällisesti edistää (22: 395-396). Vuonna 2008 yhtenäiskielihankkeesta tuli osa Mordvan tasavallan virallista politiikkaa, kun tasavallan johtaja N. I. Merkuškin otti asian esiin kirjelmässään tasavallan parlamentille ja nimitti yhtenäiskielen muodostamista koordinoivan komission Kirjakielten yhdistämiseen liittyä kiinteästi myös poliittinen pyrkimys luoda mokšalaisille ja ersäläisille yhteinen "mordvalainen" kansallinen identiteetti. (9; 17)

Tämän tutkimuksen aineisto käsittää 21 Internetistä otettua tekstiä, jotka liittyvät mordvalaisten kieli- ja kansallisuusproblematiikkaan. Tekstien tyyppi vaihtelee vapaamuotoisesta nettikeskustelusta lakitekstiin. Osa teksteistä ei sisällä tietoja kirjoittajasta tai kirjoittajista, ja osa on julkaistu nimimerkillä. Koska aihepiiriä voi pitää jossain määrin arkaluontoisena, käsitelen kaikkia kohdetekstejä anonymoineksi: kirjoittajien nimiä tai nimimerkkejä ei ole pantu esille lähdeluetteloon niissäkään tapauksissa, joissa ne on mainittu itse teksteissä. Joissakin tapauksissa tekstin julkaisuajankohta on myös epäselvä. Kaikki käytetyt tekstit ovat venäjänkielisiä, joskin muutamassa nettikeskustelussa oli ersäläisiä tai mokšalaisia puheenvuoroja tai niiden osia.

Tästä 21 tekstin materiaalista olen pyrkinyt löytämään erilaisia diskursseja. Suurin osa erottamistani diskursseista ilmenee monissa teksteissä, mutta eräät ovat todettavissa vain yksittäisistä teksteistä. Materiaalin jako diskursseihin on aina jossain määrin subjektiivista, ja se voitaisiin epäilemättä tehdä toisinkin. Tarkoitukseni ei ole niinkään esittää lopullista mordvan kielikeskusteluun liittyvien diskurssien typologiaa, vaan auttaa lukijaa paremmin hahmottamaan ja identifioimaan keskustelussa esiintyviä erilaisia mielipiteitä ja niiden taustoja. Ku-

vaan diskurssit ensin mahdollisimman neutraalisti ottamatta kantaa niissä ilmi tuleviin mieliteisiin tai pyrkimyksiin. Loppuyhteenvedossa kuitenkin luovun puolueettomuudesta ja pyrin Norman Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin hengessä (23: 202-204) tarkastelemaan, miten yhteiskunnallinen ja poliittinen vallankäyttö ilmenee määrittelemissäni diskursseissa.

Olen diskursseja etsiessäni kiinnittänyt huomiota erityisesti seuraaviin seikkoihin. Millaiset ihmiset esiintyvät kommunikoijina? Mikä on heidän yhteiskunnallinen tai ammatillinen roolinsa? Mitkä henkilöt tai tahot tekstissä esitetään aktiivisina toimijoina ja mitkä passiivisina kohteina? Ilmaistaanko tapahtumat aktiivisena toimintana vai passiivisena tapahtumisena? Miten sosiaaliset ja poliittiset valtasuhteet näkyvät diskursseissa? Onko jokin diskurssi todettavissa hegemoniaan pyrkiväksi tosiasiallisen vallan ilmentymäksi, joka pyrkii marginalisoimaan muita diskursseja? Edustaako teksti jotain ideologiaa? Millainen on tekstin ja sen sanaston abstraktiotaso? Korostetaanko erilaisuutta vai yhtenäisyyttä? Mikä julkaisufoorumi on tyypillisin kutakin diskurssia edustaville teksteille, esim. Internetin sosiaalinen foorumi, jonkin yhteiskunnallisen organisaation sivusto, hallituksen virallinen portaali? Miten tekstissä suhtaudutaan mordva-sanaan ja sen johdoksiin? Mitä länsimaiselle havainnoijalle aivan ilmeistä jätetään tekstissä sanomatta? (Vrt. 24)

Tekemäni analyysin perusteella olen määritellyt kahdeksan mordvalaisessa kieli- ja kansallisuuskeskustelussa esiintyvää diskurssia. Seuraavassa esityksessä on kutakin diskurssia luonnehtivan nimen jälkeen lueteltu suluissa ne lähdetekstit, joissa kyseinen diskurssi ilmenee. Toisinaan samassa tekstissä oli piirteitä useasta diskurssista, toisin sanoen sama aiheistolähdeviite voi olla usean diskurssinimen perässä.

Ersäläisten ja mokšalaisten arkitodellisuutta heijastava diskurssi (1; 6; 7; 20; 21). Tämä diskurssi edustaa ersäläisten ja mokšalaisten arkisen kokemuksen tasoa. Kyseinen diskurssi ilmenee selvimmin mordva-aiheisessa anekdoottikokoelmassa ja Internetin erään sosiaalisen foorumin keskusteluissa. Tässä diskurssissa ersät ja mokšat ovat itsestään selvästi kaksi eri kansaa, joilla on kaksi eri kieltä. Ersien ja mokšien välinen kommunikaatio esitetään mahdollisena mutta käytännössä vaikeana. Ajatus yhteisestä kirjakielestä ersäläisille ja mokšalaisille torjutaan erikoisena tai epätodellisenä. Puhekieli ja kirjakieli sekoitetaan helposti keskenään ja kuvitellaan, että uusi kirjakieli tarkoittaa ersän ja mokšan puhumisesta luopumista. Vielä erikoisempaan pidetään ajatusta siitä, että näillä kahdella ryhmällä olisi yhteinen kansallinen identiteetti, josta käytettäisiin nimitystä "mordvalainen". Tavanomainen anekdootti esittää asian siten, että "mordvalainen" voi syntyä vain ersäläisen ja mokšalaisen solmiman avioliiton kautta. Tavallinen ihminen suhtautuu epäuskoisesti valtaapitävien todelliseen haluun tukea alkuperäiskieliä. Keskustelijoiden asenne äidinkieleensä on positiivinen eikä nihilistinen, mikä on odotuksenmukaista, sillä äidinkielestään välinpitämättömät eivät keskustele siitä Internetissä. Toisaalta keskustelijat ovat tietoisia siitä, että äidinkielen opiskelulla ei näytä olevan hyötyä elämässä. Muihin diskurssityyppeihin verrattaessa jokapäiväisen elämän diskurssi on lähinnä nationalistista ja pragmaattista diskurssia.

Venäläistyneiden mokšalaisten ja ersäläisten diskurssi (7). Tällaiseen diskurssiin kuuluvia puheenvuoroja löytyy yhdestä tekstistä. Siinä eräs Mordvan tasavallan ulkopuolella asuva keskustelija, joka ei ole lukenut äidinkieltään koulussa, toteaa, että mokšalaiset ja ersäläiset pitävät enimmäkseen itseään yhtenä kansana ja ymmärtävät toistensa puhetta. Mordvanimitys ei ole hänelle ongelma: *"Todellisessa elämässä ja ystäväni joukossa en ole tavannut mordvalaista joka nimittäisi itseään ensin eržan tai mokšen, kaikki kutsuvat itseään mordva-*

laisiksi, ja sen jälkeen kertovat kumpaan ryhmään he kuuluvat, minulle henkilökohtaisesti ei ole väliä ovatko he erzań tai mokšeń, jos ihminen nimittää itseään mordvalaiseksi, hän on sinulle heimoveljenä ilo ja on jo mukavaa" (7). Tämän keskustelijan puheenvuorot osoittavat, että on mordvalaisia, joiden suhde mokšalaisten ja ersäläisten kansalliseen ja kielelliseen eroon on etäinen ja joilla siten on jonkinasteinen mordvalaisidentiteetti.

Perinteisen ersäläisen ja mokšalaisen nationalismin diskurssi (3; 7; 10; 11; 12; 14; 15; 20; 21). Aineistossa oli eniten tähän diskurssiin liittyviä tekstejä. Perinteiseen nationalismiin liittyvä keskustelu lähtee samoista vastakkainasetteluista kuin edellä kuvattu arkielämän diskurssi, mutta puheenvuoroja käyttävät kuuluvat intelligentsiaan ja saattavat toimia eivaltioillisten yhteiskunnallisten organisaatioiden piirissä (esim. Фонд спасения эрзянского народа eli Ersän kansan pelastamisen säätiö). Suurin osa aineiston tekstien kirjoittajista on ersäläisiä, jotka usein kokevat olevansa hallitsevan eliitin ja mokšalaisten syrjimiä. Etnonyymiä "mordva" ja yhteismordvalaisen identiteetin luomisyrityksiä vastustetaan, koska mokšalaisten ja ersäläisten keskinäisen assimiloitumisen pelätään johtavan kansallistunteen heikentymiseen ja lopulta venäläistymiseen. Kahden tekstin sanoin: *"Mordva viittaa niin sanoakseni näkökulmaan ulkopuolelta, ei sisältä. Sisäpuolen näkökulmasta monet, erityisesti ersäläiset, kokevat mordva-sanana ja kaiken siitä johdetun negatiiviseksi, kielteisten tunteiden herättäjäksi. Tuo sana ei lämmitä sielua."* (20) *"Mordvalainen[-käsite] on miina, jossa on aikasytytin. Se on venäläistymisen viimeinen vaihe."* (11) Asenne tekeillä olevaan yhteiseen mordvan kirjakieleen on myös kielteinen: sen menestymismahdollisuuksia epäillään, ja sen luomiseen suunnattujen resurssien uskotaan vähentävän tukea nykyisille ersän ja mokšan kirjakielille. Eräät kirjoitukset väittävät mordvalaisten nykyisen huonon tilanteen johtuvan suureksi osaksi keskusvallan tietoisesta ja järjestelmällisestä politiikasta, joka pyrkii integroimaan vähemmistökansat kiinteämmin Venäjään. Vallanpitäjät pyrkivät kirjoittajien mukaan leimaamaan todelliset nationalistit ekstremisteiksi ja separatisteiksi ja syrjivät heitä esimerkiksi joukkotiedotusvälineissä. Lisäksi valtaa pitävien strategiana on pyrkiä saamaan vapaat yhteiskunnalliset organisaatiot ohjaukseensa tekemällä niistä osia virallisesta valtiokoneistosta. Perinteiseen nationalismiin liittyvä diskurssi esittää usein ersäläiset ja mokšalaiset venäläisten ja heidän kanssaan liittoutuneen mordvalaisen valtaeliitin toimien puolustuskyvyttömänä kohteena. Tyyllillisesti perinteisten nationalistien kirjoituksille on ominaista vaihtelu asiallisen argumentaation ja kärkevien emotionaalisten syytösten välillä.

Hegemoninen poliittinen diskurssi (2; 9; 17; 18). Kutsun tätä diskurssia hegemoniseksi sen tähden, että se edustaa virallista poliittista linjaa ja on vallitsevana Mordvan tasavallan virallisilla Internet-sivuilla. Tässä diskurssissa kansallisuus on kieltä tärkeämpi tekijä. Kieli on pikemminkin kansallisuuden yksi ilmentymä. Kielen toissijaisuus näkyy mm. siinä, että hegemoninen diskurssi käsittelee kieltä eksplisiittisesti suhteellisen vähän. Mordvan tasavallan johtaja N. I. Merkuškin kiteyttää kansallisuus- ja kielipolitiikan seuraavasti: *"Mordvan kansan lisääntyvä lujittuminen tuo objektiivisesti esiin tehtävän muodostaa yhtenäisen kirjakieli."* (17). Mordvalainen kansallisuus pyritään kuitenkin hahmottamaan ja muotoilemaan uudelleen federalismin kautta: mordvan kansa on jo tuhat vuotta sitten ollut luomassa yhteistä valtiota venäläisten kanssa (2). Mokšat ja ersät käsitetään mordvan kansan kahdeksi osaksi. Mordva-nimitystä ja sen johdannaisia käytetään järjestelmällisesti. Kielten yhdistämishanketta perustellaan mm. länsimaisten kansojen, esimerkiksi suomalaisten historiallisella kokemuksella. Tyylliltään hegemoninen diskurssi on arvoja korostavaa, isänmaallista ja toisi-

naan pateettista. Tälle diskurssille on ominaista sanaston suhteellisen korkea abstraktiotaso ja maailman hahmottaminen poliittisena tapahtumisena, jolla on sille tyypilliset toimijat ja toimintakanavat (organisaatiot, toimielimet, kokoukset, juhlatilaisuudet). Mordvalainen kulttuuri pyritään rinnastamaan tunnettujen eurooppalaisten kansojen kulttuuriin, ja kulttuurin keskeisenä ilmenemismuotona nähdään nykyajassa festivaalin tyyppiset joukkotapahtumat (18). Diskurssissa esiin tuleva yhteiskunnallisen vaikuttamisen suunta on lähes aina hierarkiassa ylhäältä (vallanpitäjistä) alaspäin (kansalaisiin).

Puolivaltiollinen nationalistinen diskurssi (9; 16). Tyypiltään tämän diskurssin voidaan katsoa sijoittuvan traditionaalisen nationalismin ja hegemonisen poliittisen diskurssin puoliväliin. Yhtäältä se pyrkii toteuttamaan vallalla olevaa poliittista suuntausta, mutta toisaalta sen piirissä puheenvuoroja käyttävät nationalistit ovat aivan yhtä huolestuneita mordvalaisten katastrofaalisesta tilanteesta kuin perinteiset nationalistitkin. Puolivaltiolliseksi olen tätä diskurssia nimittänyt sen tähden, että sen edustajat usein toimivat valtion viroissa ja valtiollistetuissa yhteiskunnallisissa järjestöissä (esim. Межрегиональное общественное движение мордовского народа eli Alueiden välinen mordvan kansan yhteiskunnallinen liike). Toisena perusteena on se, että tämän diskurssin puheenvuorot muistuttavat usein kieleltään ja tyylyltään hegemonisessa poliittisessä diskurssissa esiintyviä. Kieliongelman ainoana mahdollisena ja järkevänä ratkaisuna nähdään yhteisen kirjakielen luominen ersäläisille ja mokšalaisille, mihin on jo käytännössä ryhdytty. Kirjakielten yhdistämistä perustellaan mordvan kansan yhtenäisyyden lujittamisen lisäksi ulkomaalaisten tutkijoiden mielipiteillä ja mordvan kielen opiskelun tekemisellä helpommaksi muiden kansojen edustajille. Kielenuudistuksen realistisuutta perustellaan historiallisilla paralleleilla, joista voi mainita pohjois- ja eteläviron kirjakielten yhdistämisen. Yhteistyö valtiollisten struktuurien kanssa nähdään edellytyksenä menestykselliselle nationalistiselle toiminnalle. Tässä toiminnassa tulee tähdätä kansallisten ja kielellisten vastakkainasettelujen ja erojen sovitteluun, ja kärkeviä kannanottoja kehoitetaan keskustelussa välttämään. Ongelmien taustalla ei nähdä aktiivisia toimijoita, vaan esimerkiksi venäläistyminen esitetään itsestään etenevänä prosessina. Oman kielipolitiikan vastustajia syytetään skandaalimaisista lausunnoista ja emotionaalisesta asenteesta, ja todetaan yleisesti, että vastapuoli ei ole esittänyt oman kantansa tueksi mitään järkeviä argumentteja. Toisaalta myös pyritään joiltakin osin vastaamaan vastapuolen esittämään epäilyyn kieliprojektin hyödyllisyydestä.

Venäläisen nationalismin diskurssi (19). Venäläinen nationalistinen ajattelu on ekplisiittisesti nähtävissä Mordvan tasavallan lokakuun 1997 tapahtumista tehdyssä raportissa, jonka julkaisija on Humanistis-poliittinen tutkimusinstituutti (Институт гуманитарно-политических исследований). Tekstissä asetetaan vastakkain venäläisten ja mordvalaisten edut. Mordvalaisten edustajana esitetään Mordvan kansan kokous, joka kannattaa "Suurta mordvalaista ideaa" ja jonka vaatimukset ovat radikalisoituneet kokouksesta kokoukseen. Mordvan tasavallan parlamentti on kirjoitusajankohtana hyväksymässä "surullisen kuuluisan" kielilain, joka heikentää venäläisten asemaa edellyttämällä, että venäläiset virkamiehet opiskelevat mordvalaiskieliä, ja siirtämällä merkittäviä taloudellisia resursseja mordvalaisten nationalistien käyttöön. Teksti esittää Mordvan tasavallan venäjänkielisen väestön passiivisena mordvalaisten epäoikeudenmukaisen ja aggressiivisen toiminnan kohteena. Sävyllään teksti on poleeminen, ja terminologian kannalta on todettava, että siinä käytetään johdonmukaisesti mordva-sanaa ja sen johdoksia.

Pragmaattinen diskurssi (7; 8; 12; 19). Edellisen diskurssityypin venäläisnationalistinen teksti voidaan nähdä myös pragmatismien edustajana, sillä sen kirjoittaja kertoo, mitä seurauksia Mordvan kielilaila olisi, jos se tosiasiansa pantaisiin kirjaimellisesti täytäntöön. Toisaalta kirjoittaja myös toteaa, että mordvalaiskielet ja venäjä on kielilaisissa tasavertaistettu puhtaasti mekaanisella tavalla. Pragmaattiseksi voi luonnehtia tietysti myös ensimmäistä tässä artikkelissa erotettua tyyppiä, arkielämän diskurssia, sillä se lähtee jokapäiväisen todellisuuden realiteeteista. Pragmaattisen diskurssin tunnusmerkkinä voi siis pitää, että se ei ole ensisijaisesti teoria- tai ideologiaalähtöinen, vaan kuvaa realistisesti olemassa olevaa tilannetta ja pohtii, mitä käytännön seurauksia tietty asiointi tai muutos voi tuoda tullessaan. Pragmaattinen näkökulma löytyy tietysti jossain muodossa ja jonkinasteisena lähes kaikista diskursseista. Pragmaattista diskurssia edustaviksi olen tässä artikkelissa lukenut sellaiset tekstit, joissa pragmaattiset näkökohdat ovat vallitsevia. Yhdessä lähteessä (12) esiintyy keskustelija, joka toteaa, että kieltä ei voi yhdistää mekaanisesti, väkisin ja ylhäältä tullessa käskyllä. Luonnollista olisi sen sijaan se, että kielen luomisesta vastaisivat kirjailijat, journalistit ja kääntäjät. Kielen kehittämisen pitäisi lähteä kieliyhteisön sisältä, ei ulkopuolisista valtiollisista rakenteista käsin. Sen sijaan yhteisö voi kyllä käyttää valtiollisia rakenteita välineinä ongelmiensa ratkaisuun. Tutkimusaineistossa on myös nykyiseen kielikeskusteluun kantaa ottava teksti (8), joka pohtii, onko mordvalaisten yhtenäiskielihanke realistinen. Kirjoittajan päätelmä on, että yhtenäiskieli on toteuttamiskelvoton fiktio, "mordvalainen cocktail", jota ihmiset eivät opi käyttämään ja joka ei siten reaalisesti uhkaa ersän tai mokšan kieliä. Sen sijaan mordvalaiset voisivat hyötyä "kokeellisen etnokulttuurisen ohjelmansa" saamista huomattavista resursseista ohjaamalla ne mokšan ja ersän kielen kehittämiseen, kulttuuriin ja koulutukseen.

Oikeusajatteluun liittyvä diskurssi (4; 5; 10; 13). Tämän diskurssin piiriin kuuluvat kielilait ja niiden valmistelu, oikeudellisista lähtökohdista lähtevä raportointi ja kansainvälisten järjestöjen kannanotot. Tyyllillisesti lakitekstit ovat tekstilaji, jolla on tunnetut erityispiirteensä, ja kansainvälisten järjestöjen selvityksillä taas on yhtymäkohtia journalististen raporttien kanssa. Kumpaakin luonnehtii tietynlainen välillisuus. Lakiteksteissä tämän välillisyyden alkuperä on lakien yleisyydessä, niiden kaikkia koskevassa luonteessa. Oikeudellisissa raporteissa välillisuus syntyy siitä, että tietoa kerätään yhteiskunnallisten instituutioiden, kokousten ja kyselylomakkeiden välityksellä, joiden taakse konkreettinen yksilöiden todellisuus kätkeytyy. Poliittisen diskurssin tapaan oikeudellinen diskurssi on arvopohjaista, ja kielilaitkin ovat ilmausta yhteiskunnan arvoista.

Edellä kuvattu kielikeskustelun puheenvuorojen jako kahdeksaan diskurssiin kuvastaa keskustelun moniäänisyyttä ja monimuotoisuutta. Se ilmentää myös keskustelijoiden erilaisia tapoja hahmottaa todellisuus: se, mikä on ilmiselvää ja elintärkeää yhdelle, on toisen näkökulmasta epätodellista, triviaalia tai tietoisesti vaiettua. Näkökantojen moninaisuus johtuu myös siitä, että ersän ja mokšan kielen kohtalolla on merkitystä monelle taholle: mordvalaisille itselleen, venäläisille, Venäjän Federaation keskusvallalle ja lisäksi esimerkiksi ihmisoi-keuksien puolustajille ja kielentutkijoille.

Mokšan ja ersän puhujille kielikeskustelussa on kysymys konkreettisista elämän valinnoista, joista riippuu oma ja lasten onni ja menestys sekä oman kansan tulevaisuus. Hege- monisen poliittisen diskurssin edustamaan suuntaukseen mukautuminen merkitsee mordvalaisille todennäköisesti omista kielistä ja perinteisistä kansallisista identiteeteistä (ersäläisyy-

destä ja mokšalaisuudesta) etäännyttä, mikä vähitellen johtaa mordvalaiskielten kuolemaan, mutta toisaalta venäjän omaksuminen lähes yksinomaiseksi käyttökieleksi avaa tien yhteiskunnalliseen hyväksyntään ja menestykseen.

Mordvan tasavallan venäjänkieliselle enemmistölle kieli- ja kansallisuuskysymys on tärkeä, koska sen epäedullinen ratkaisu voisi horjuttaa venäläisten valta-asemaa, tuoda heille lisävelvoitteita (uuden kielen opiskelu) ja ohjata niukkoja taloudellisia resursseja toisen kansan hyväksi. Pitkän aikavälin vaikutustensa puolesta Mordvan nykyinen hegemoninen diskurssi ajaa venäläisväestön etuja. Pohjimmiltaan tämä diskurssi edustaa enemmistön pyrkimystä alistaa ja sulauttaa vähemmistöt.

Koska hegemoninen poliittinen diskurssi on vallitsevana Mordvan valtiokoneiston verkkosivustoilla ja joukkotiedotusvälineissä, ei ole yllättävää, että se ajaa myös Venäjän Federaation keskusvallan etua. Federaation näkökulmasta kulttuurisesti omaleimainen, mutta kielensä venäjäksi vaihtanut yhteismordvalainen etnos on pitkällä aikavälillä turvallisempi vaihtoehto kuin kaksi eripuraisista, kielestään sitkeästi kiinni pitävää ja valtiollisesta autonomiasta uneksivaa kansanryhmää.

Kansainvälisen oikeudellisen ajattelun näkökulmasta vähemmistökansojen ja -kielten säilyttäminen elinvoimaisina on itseisarvo, mutta ulkopuolisen ihmisoikeustarkkailijan on vaikea kerätä tarpeeksi yleistä ja luotettavaa tietoa kielitilanteesta, koska tiedottamiskapasiteetiltaan ylivoimaista, salailuun ja manipulointiin taipuvaista valtiollista koneistoa on kohdeltava tasa-arvoisesti vähäväkisen ja periferiaan työnnetyn perinteisen nationalismien edustajien kanssa. Lisäksi kansainväliseltä yhteisöltä puuttuu todellinen tahto sekä juhlapuheita ja virallisia selvityksiä vahvemmat välineet puuttua alkuperäisväestöä syrjivään nykytilanteeseen. Heikko menestys Mordvan vuoden 1998 kielilain (4) toimeenpanemisessa herättää kysymyksen siitä, mikä on toteutumattoman kielilain diskursiivinen rooli. Vaillinaisesti toimeenpantunakin kielilaki voi tukea psykologisesti vähemmistöön kuuluvaa, joka kokee oikeuden olevan loppujen lopuksi hänen puolellaan. Saman asian negatiivinen ilmentymä on katkeruus oikeuden toteutumattomuudesta, ja ehkä myös venäjän ja vähemmistökielten välisen prestiisieron korostuminen.

Kielentutkijoiden näkökulmasta kahden mordvalaisen kirjakielen säilyttäminen on sopusoinnussa kielidiversiteetin suojelemisen kanssa. Toisaalta keskenään paljonkin eroavien murteiden yhdistäminen yhtenäisen kirjakielen alle on monien eurooppalaisten kirjakielten historiasta tuttu prosessi, joka yleisesti mielletään hyväksi. Länsimaiset kielentutkijat ovatkin tähän mennessä yleensä kannattaneet ersän ja mokšan kirjakielten yhdistämistä tarkoituksenmukaisuusnäkökohdista lähtien. On kuitenkin todettava, että länsimaiset kirjallisten traditioiden yhdyntymisprosessit ovat tapahtuneet aivan erilaisissa historiallisissa ja kielellisissä olosuhteissa. Mordvalaisten nykytilanteelle on leimaa antavaa vähemmistökielen alhainen prestiisi sekä erittäin nopeasti ja kattavasti etenevä kielen vaihtaminen ersästä ja mokšasta venäjäksi. Oloissa, joissa nuori polvi ei enää hallitse vanhojakaan kirjakieliä ja lisäksi suhtautuu äidinkieleensä välinpitämättömästi, kieliuudistuksen läpimenon mahdollisuudet ovat vähäiset. Todennäköisesti vaatimus uuden yhteiskirjakielen omaksumisesta ja käytöstä vain hämmentää kielenkäyttäjiä, tekee oman kielen kirjallisesta käyttämisestä entistäkin vaikeampaa ja muuttaa sen yhä harvempien harrastukseksi.

Jos verrataan Mordvan hegemonisen poliittisen diskurssin maailmankuvaa arkielämän diskurssin edustamaan todellisuuteen ja eräiden pragmaattisen diskurssin edustajien näkökan-

toihin, huomataan hyvin selvä ristiriita. Hegemoninen diskurssi ei selvästikään lähde nykyisen sosiolingvistisen tilanteen realistisesti mahdollisesta muokkaamisesta mordvalaiskielille edullisempaan suuntaan, vaan sen tarkoitusperät ovat ideologis-poliittisia ja piiloutuvat yhtäältä abstraktisen kaunopuheisuuden taakse ja toisaalta ilmenevät ydinongelmista (venäläistyminen ja siihen liittyvä ilmiöt) vaikenemisena. Perinteistä nationalismia edustavalla diskurssilla on sen sijaan paljon enemmän yhtymäkohtia arkitodellisuuteen. Tässä artikkelissa määritellyistä diskursseista hegemonisen kanssa ovat sopusoinnussa venäläistyneiden mokšalaisten ja ersäläisten diskurssi sekä suureksi osaksi myös puolivaltiollinen nationalistinen diskurssi.

Poliittisen diskurssin pyrkimyksessä luoda toivottua todellisuutta kielellisin keinoin ei sinänsä ole mitään väärää. Retoriikka on antiikin ajoista lähtien mielletty politiikan erottamattomaksi osaksi. Avoin ja eksplisiittinen kielellä vaikuttaminen on kuitenkin syytä pitää erillään manipuloinnista, verhotusta vaikuttamisesta, joka pyritään tekemään vaikuttamisen kohteen sitä huomaamatta. Kriittinen diskurssianalyysi tarjoaa hyvän menetelmän manipulaation tunnistamista ja vallanpitäjien retoriikan läpivalaisua varten.

Joukkotiedotusvälineet ovat Mordvan tasavallassa ja yleensäkin Venäjällä suurimaksi osaksi ajautuneet poliittisen johdon vallankäytön välineiksi, mikä suuresti rajoittaa vapaata yhteiskunnallista keskustelua kieli- ja kansallisuusasioista. Tässä tilanteessa Internet ja erityisesti sen puitteissa toimivat sosiaalisen median foorumit tarjoavat kanavia vallanpitäjien toimintaan kohdistuvalle kritiikille ja vaihtoehtoisten todellisuuksien julki tuomiselle. Mordvalaisille myönteinen kehitys voi lähteä vain ersäläisistä ja mokšalaisista itsestään. Tätä varten tarvitaan laajaa, ulkopuolisesta ohjauksesta vapaata kansalaiskeskustelua.

Luettelo lähdeaineistona käytetyistä teksteistä

Tiedot on annettu seuraavassa järjestyksessä: tekstin otsikko tai muu nimitys; (organisaatio, jonka puitteissa teksti on kirjoitettu, julkaistu tai arkistoitu; julkaisuajankohta, jos on tiedossa); Internet-osoite; tekstin Internetistä ottamisen päivämäärä.

1. Анекдоты про мордву. (Эрзянь ки. Культурно-образовательный портал, päiväämätön.) <http://www.erzan.ru/news/aneddoty-pro-mordvu>. 19.5.2011.
2. Выступление Главы Республики Мордовия Н.И. Меркушкина на первом заседании Организационного комитета по подготовке празднования 1000-летия единения мордовского народа с народами Российского государства. (Республика Мордовия. Официальный сервер органов государственной власти, päiväämätön, 2009?) <http://old.e-mordovia.ru/1000/org.php>. 8.8.2011.
3. Депутата ПАСЕ приглашают в Мордравию - увидеть «геноцид эрзя и мокша народов российскими властями». (Regnum информационное агенство, 19.8.2005.) <http://regnum.ru/news/mari/499484.html>. 29.7.2011.
4. Закон РМ от 06.05.1998 N 19-3 «О государственных языках в республике Мордовия». (Принят ГС РМ 24.04.1998). http://mordovia.news-city.info/docs/sistemsx/dok_jedhxi.htm. 19.5.2011.

5. Закон Республики Мордовия О внесении изменений в Закон Республики Мордовия «О государственных языках в Республике Мордовия». (Принят Государственным Собранием 10 марта 2010 года.)
http://zakon.scli.ru/ru/legal_texts/legislation_RF/printable.php?do4=document&id4=43efab4c-4ae3-4dc9-9964-cbf774d385a5. 5.8.2011.
6. Мекс миньденек аламо / Почему нас все меньше... (Мелькужо Эрзянь Мастор – Форум Страна эрзян, эрзянский форум, päiväämätön.) <http://wap.erzianj.borda.ru/?1-1-0-00000006-000-0-0-1303375944>. 19.5.2011.
7. Мордва, это прозвище, народ или ещё что? (Форум Рузаевки, 14 июнь – 17 июль 2010.) <http://www.ruzaevka-city.net/phpBB3/viewtopic.php?f=15&t=255>. 10.8.2011.
8. Мордовский прагматизм. (Социальная сеть Уралистика, 31.8.2010.)
http://uralistica.com/forum/topics/mordovskij-pragmatizm?xg_source=activity. 6.5.2011.
9. Мы создаем язык будущего. Прямая линия с Александром Лузгиным и Михаилом Мосиным. (Республика Мордовия. Официальный сервер органов государственной власти, päiväämätön, 2009?) <http://old.e-mordovia.ru/1000/luzgin.php>. 5.8.2011.
10. Обращение Кечкину В.А., председателю Государственного Собрания Республики Мордовия 16 июня 1997. (Фенно-Угрия. Эстония.) <http://www.suri.ee/doc/ru/ersave.html>. 19.5.2011.
11. О положении Эрзя народа в России. (Семинар финно-угорских некоммерческих организаций в Хельсинки 14.10.2006.) <http://wap.erzianj.b.qip.ru/?1-0-0-00000011-000-0-0-1190421243>. 19.5.2011.
12. О том как создаётся «мордовский» народ. В цифрах и фактах. (Социальная сеть Уралистика, 8.9.2009.) <http://uralistica.com/forum/topics/o-tom-kak-sozdaiotsya>. 6.5.2011
13. Отчет о проведении Моделирования применения Европейской Хартии региональных языков меньшинств с 1 по 5 ноября 2009 г. в Республике Мордовия. (Совместная программа «Меньшинства в России: развитие языков, культуры, СМИ и гражданского общества».) <http://www.coe.ru/doc/men/info/>. 5.8.2011.
14. Политический заказ на созданию «велико-мордовского» языка и умерщвление эрзянского народа уже в действии. (Эрзянь ки. Культурно-образовательный портал, päiväämätön, 2009?) <http://www.erzan.ru/news/politicheskij-zakaz-na-sozdanie-%C2%ABveliko-mordovskogo%C2%BB-jazyka-i-umershhvlenie-jerzjanskogo-narod-0>. 6.5.2011.
15. Положение Эрзя и Мокша народов в Мордовии и за её пределами. (Члены правления Общественного Фонда спасения эрзянского языка, 25.10.2005.)
<http://mariuver.info/rus/articles/soc/2005/10/04.htm>. 5.8.2011.
16. Попытки решать проблемы народа эрзя и мокша путем скандальных заявлений не приведут к успеху: интервью председателя Межрегионального общественного движения мордовского (эрзя и мокша) народа Михаила Мосина ИА REGNUM. (МариNews, 19.8.2005.) <http://www.marineews.ru/allnews/499736>. 6.5.2011.

- 17.** Послание Главы Республики Мордовия Государственному Собранию РМ, г. Саранск 25 января 2008 года. (Сайт «Республика Мордовия, Глава Республики Мордовия».) <http://www.e-mordovia.ru/content/view/47>. 4.8.2011.
- 18.** Проблемы малых народов, 11 ноября 2009. (Kulyat.Info. Информационный портал Республики Мордовия.) <http://kulyat.info/voshod-bignatovo/2538-problemy-malux-narodov.html>. 6.5.2011.
- 19.** Республика Мордовия в октябре 1997 года. (Международный институт гуманитарно-политических исследований.) http://www.igpi.ru/monitoring/1047645476/oct_97/mordov.html. 5.8.2011.
- 20.** Эрзя и мокша. Отличия и сходства. (Мелькужо Эрзянь Мастор - Форум Страна эрзян, эрзянский форум, päiväämätön.) <http://wap.erzianj.borda.ru/?1-1-0-00000064-000-0-0>. 6.5.2011.
- 21.** Эрзя требуют автономии от России. (Свободная Пресса, 8.9.2010.) <http://svpressa.ru/society/article/29858/>. 5.8.2011.

Muut lähteet

- 22.** *Мосин, Михаил.* Проблемы развития и функционирования мордовских языков. – Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.-13.8.2000 Tartu. Pars V. Tartu, 2001. S. 394-397.
- 23.** *Fairclough, Norman.* Analysing discourse. Textual analysis for social research. London and New York: Routledge, 2003.
- 24.** *Gee, James Paul.* How to do discourse analysis. A toolkit. New York and London: Routledge, 2011.

10.11.2011
luutonen@utu.fi